

Debatt om Lenin och leninismen

Dan La Botz

Farväl till Lenin och leninismen

2026

Ur *Links International Journal of Socialist Renewal*, 25 april 2026

[Denna artikel blev startskottet till en debatt som i skrivande stund fortfarande pågår. Det första kritiska svaret på artikeln blev ett inlägg från Paul Le Blanc: [Ta farväl av Lenin?](#), som publiceras samtidigt med denna artikel. Marxistarkivet kommer att publicera fler debattinlägg under de kommande veckorna.

Den amerikanska socialisten Dan La Botz är redaktör för *New Politics*.]

Fast han varit död i mer än 100 år fortsätter Vladimir Lenin att stå i centrum för debatten om dagens marxism genom sin ledande roll i den ryska revolutionen, sitt strategiska och taktiska skarpsinne och sina omtalade politiska teorier. Att värdera Lenin är emellertid en komplex fråga på grund av de turbulenta och komplicerade tider han levde i, och allt som sedan följde. Upphöjd i Sovjetunionen, nergjord på andra håll måste vi vara försiktiga i bedömningen av betydelsen av Lenins tänkande och insatser.

Betänk följande: efter sin död 1924, 53 år gammal, blev han mer eller mindre helgonförklarad, hans balsamerade kropp i en öppen kista på Röda torget blev målet för pilgrimsresor för tiotals miljoner rättrogna kommunister. Hans idéer behandlades på samma sätt. Sovjetstaten publicerade hans främsta böcker – mer eller mindre heliga texter – i hundratusentals kopior på oräkneligt antal språk och spred dem gratis eller till lågpris i många länder. På Josef Stalins tid skapade kommunisterna begreppet ”marxism-leninism” som beteckning på sin ideologi. Överallt i Sovjetunionen, och senare Östeuropa och runt om i världen, blev läsandet av Lenins verk kärnan i den kommunistiska katekesen. Även oppositionella eller rivaliserande kommunister, som maoisterna och en del trotskister, anammade det marxist-leninistiska begreppet och Lenin utgjorde likaledes en del av deras dogm. Jag nämnde att Lenin helgonförklarades, men jag borde ha sagt avgudad: gudomen i en statsreligion i kommunistiska länder.

Marxism-leninism var inte bara något som kommuniststaterna påtvingade sina befolkningar utan också något som entusiastiskt och frivilligt anammades av personer som såg sig som revolutionärer i kapitalistiska länder och utvecklingsländer. Jag erinrar mig när jag först började frekventera vänsterkretsar på 1960-talet att varenda grupp av ungdomar inom vänstern som jag stötte på organiserade studiecirklar för att läsa och diskutera Lenin, för det mesta på ett mycket passivt sätt, och godtog okritiskt lärdomarna från det moderna revolutionära tänkandets och organiserandets fader. Vi var ju ändå unga aktivister som läste Lenin på grund av att han skapat det revolutionära parti, bolsjevikerna, som lett den ryska revolutionen. Och vi ville ju bygga ett revolutionärt parti i vårt eget land, oavsett vilket, och leda vår egen revolution och bidra till den internationella revolutionen. På den tiden gjorde radikala grupper samma sak runt om i världen, läste Lenin och blev leninister. Den utvecklingen upprepas idag, i mindre skala, av unga vänsteraktivister i många länder, bl a USA. Denna artikel ska ses som en varning till dem.

På 1960- och 1970-talet läste vi som studerade Lenin främst bara några få av hans böcker: [Vad bör göras?](#), hans skrift om hur ett socialistiskt parti ska byggas upp; [”Vänsterismen” – kommunismens barnsjukdom](#), hans artikel om vikten av arbete i fackföreningar och politiska partier; [Imperialismen som kapitalismens högsta stadium](#), hans analys av nutida kapitalism,

imperialism och kolonialism; samt [Staten och revolutionen](#), hans utopiska vision av den socialistiska revolutionen och uppbygget av en socialistisk stat. Efter att ha läst och diskuterat de böckerna gav vi oss i kast med att organisera, propagera och bygga de partier som vi ansåg skulle leda revolutionen.

Men unga leninister ställde sig sällan frågan: varför gick allt så fel om Lenin alltid hade rätt? En del rättroende anser förstås att inget gått fel, någonsin. På den tiden ansåg medlemmarna av kommunistpartiet att Sovjetunionen varit en enda stor framgång: man hade förverkligat den första socialistiska revolutionen; man segrade i andra världskriget; och det system man stod för hade spridit sig till Östeuropa, Kina, Vietnam, Nordkorea och, så småningom, Kuba. Sanna maoister ansågs att Nikita Chrusjtjov brutit med marxismen-leninismen och fört in Sovjetunionen ”på den kapitalistiska vägen”. Och de ansåg att Mao Zedongs kinesiska revolution behållit den marxist-leninistiska kursen och var en framgång, något som framgick av ”Den Stora Proletära Kulturrevolution” som då ägde rum. Trotskister anser att Sovjetunionen i grunden stod på sund mark, men att det sedan Stalin tagit makten behövdes en politisk revolution – ett nytt ledarskap – men inte någon samhällelig omvälvning då ekonomin ju förblev nationaliserad. Alla höll därmed fast vid Lenin.

Som tur var stötte jag på *International Socialists* (IS), som då leddes av Hal Draper. Även om också vi läste Lenin gjorde vi det inte med samma religiositet som andra inom vänstern. IS var fullt av äkta radikaler, avvikare och bildstormare. Och samtidigt som vi läste Karl Marx, Lenin, Leo Trotskij och Rosa Luxemburg läste vi även andra, bl a en del av deras kritiker och några från annan socialistisk och anarkistisk tradition. Men under några år i slutet av 1970-talet blev en kamrat från brittiska *Socialist Workers Party* ledare för oss och på grund av hans inflytande antog vi en helt igenom sk demokratiskt centralistisk organisationsform utan någon representation i ledningen för politiska minoriteter. De flesta av oss köpte den hållningen ett tag, men tog sedan vårt förnuft till fånga och återinförde att minoriteten skulle vara företrädd. Jag medger att även jag då var onödigt högaktningsfull, alltför okritisk till Lenin. Och om jag idag – vilket alla måste – erkänner honom som en osedvanlig politisk ledare betraktar jag mig inte längre som leninist. Här tänker jag förklara varför.

En rad författare har skrivit underbara böcker om den energi, det engagemang, den kreativitet och sanna demokratiska anda som rådde i början av den ryska revolutionen. Bland dem kan nämnas Marcel Liebman's [Lenins leninism](#); Alexander Rabinowitch's *Prelude to Revolution* och [Bolsjevikerna kommer till makten 1917](#); Sam Farbers *Before Stalinism: The Rise and Fall of Soviet Democracy*; Carmen Sirianis *Workers' Control and Socialist Democracy: The Soviet Experience* eller S A Smith's *Russia in Revolution: An Empire in Crisis 1890-1928*. De förträffliga böckerna ger livfulla skildringar av Rysslands heroiska revolutionära och demokratiska år. Frågan är: vad fick på ett decennium den demokratiska andan att slockna och leda till en enpartidiktatur? Det finns inget enkelt svar, men en rad speciella beslut ledde till att de ryska socialisterna och deras revolution förvandlades.

Lenins liv och arbete bestod av en rad beslut om idéer, politisk kamp, revolution och internationalism som radikalt omvandlade den socialistiska rörelsen. I politiken, som i livet i övrigt, leder en sak till nästa och till sist har vi hamnat i en situation ingen någonsin tänkt sig. Tidiga beslut om partiorganisation, kampen för makten, inbördeskriget och åtgärder som behövdes för att vinna det blev ofta avgörande för nästa beslut och det slutliga resultatet. Diplomater och sociologer har ett uttryck för detta. I Frankrike talar man om ”*L'effet clique*”. På engelska kallar vi det för ”*the ratchet effect*”, spärreffekten, då något gradvis och okontrollerat förändras. En spärr gör det möjligt att gå framåt i en viss riktning, men efter varje klick på spärren går det inte längre att vända om. Beslut fattas som blir oåterkalleliga. Lenins syn på partiet var reversibel till att börja med men bolsjevikernas maktövertagande, upplösningen av konstituerande församlingen och att all makt överlämnades till sovjeterna var

det inte. Flera av Lenins politiska och strategiska beslut blev omöjliga att ändra på: dvs spärreffeekten. Det fanns ingen återvändo. Jag anser Lenins främsta politiska beslut vara följande:

- Organiserandet av bolsjevik-fraktionen, som senare blev bolsjevikpartiet och därefter kommunistpartiet.
- Organiserandet och genomförandet av bolsjevikernas kupp, som utlöste den ryska Oktoberrevolutionen 1917.
- Upplösningen av den demokratiskt valda konstituerande församlingen i januari 1918.
- Bildandet av den av bolsjevikerna ledda sovjetregeringen, som strax kort och gott skulle bli en bolsjevikregering.
- Upprättandet av ”enmanna-styre” i sovjetisk industri.
- Bildandet av en politisk polis, tjekan och startandet av den Röda terrorn.
- Införandet av Krigskommunism och militarisering av samhället för att segra i inbördeskriget.
- Rysslands krig mot Polen som ledde till nederlag.
- Krossandet av Kronstadt-upproret.
- Förbudet mot fraktioner i det ryska kommunistpartiet, samt
- Den makt Lenin försåg Stalin med.

Dessa beslut – samtliga oåterkalleliga utom det första – fattades av en liten politisk elit och ett efter ett utplånade de demokratin och omöjliggjorde en demokratisk socialism i Sovjetryssland. Det må så vara att Lenin och bolsjevikerna påtvingades många av dessa beslut, men det betyder inte att det inte fanns något annat alternativ. Låt oss nu titta närmare på vart och ett av dessa beslut.

Kritiken mot Lenins partibegrepp

Lenins erfarenheter, hans liv och verk, både intellektuellt och praktiskt, förde honom i konflikt med de fundamentala principerna i marxismen och den demokratiska socialismen. Allra viktigast var att de stred mot uppfattningen att en socialistisk revolution och bygget av ett socialistiskt samhälle måste ske demokratiskt. Även om många av de odemokratiska dragen hos bolsjevikpartiet och den sovjetstat han ledde berodde på det objektiva läge som rådde var andra uttryck för medvetna politiska beslut. Lenin, med sitt självförtroende och sin viljestyrka, ansåg sig alltid veta vad som var rätt och bäst och vad som måste göras – vi har alla stött på folk av det slaget. Det var den individuella psykologiska grunden för hans benägenhet till auktoritärt handlande.

Vi kan utgå från den artikel som är den första aktivister i allmänhet kommer i kontakt med, *Vad bör göras?* som skrevs 1902 för den organisation som gav ut *Iskra* (Gnistan), den underjordiska tidning som spelade en central roll för organiserandet av det ryska socialdemokratiska arbetarpartiet, RSDAP. Lenin hade engagerat sig i den socialistiska arbetarrörelsen i Ryssland i slutet av 1880-talet, först i studiecirklar bland studenterna och därefter bland arbetare, innan han etablerade sig om en ledare inom rörelsen. Han ingick bland delegaterna på RSDAP:s andra kongress 1903, som hölls i Belgien innan den upplöstes av polisen för att återupptas i London. Kongressens beslut att bilda ett centraliserat parti i stället för ett med federalistisk inriktning innebar att Lenins anhängare egentligen utslöt de ryska socialisterna i den judiska arbetarorganisationen *Bund*, en organisation som de betraktade som nationalistisk och separatistisk. Uteslutningen av *Bund* innebar att Lenins anhängare nu utgjorde majoriteten, dvs bolsjevikerna, medan Julius Martovs anhängare utgjorde minoriteten, dvs mensjevikerna. Med *Bund* ute ur bilden kunde Lenin lägga fram sin

plan för partiets organisering i [Vad bör göras?](#), vilket ledde till en debatt med Martov och hans anhängare.

Martov hade inte skrivit något liknande heltäckande dokument som Lenin gjort men han kom med argument och skrev ändringsförslag där han förordade ett parti bestående av rörelseaktivister som accepterade partiets program, stödde partiet ekonomiskt och arbetade under ”vägledning av en av dess organisationer”. Lenin däremot hade det socialdemokratiska partiet i Tyskland som förebild och förordade en starkt centraliserad organisation som utövade kontroll över en hängiven och disciplinerad skara medlemmar av ”yrkesrevolutionärer”. Två av de begrepp som ofta förknippas med den leninistiska uppfattningen om partiet, ”demokratisk centralism” och ”avantgardeparti” återfinns däremot inte i *Vad bör göras?*. Begreppet ”demokratisk centralism” myntades ursprungligen av mensjevikerna och användes av båda grupper. Lenin manade till öppen debatt inom partiet följt av ett demokratiskt beslut och sedan, när beslutet väl var fattat, enhet i handling.

Senare, på kongressen, fanns det två förslag rörande redaktionen för *Iskra* – endera med sex kamrater (Georgij Plechanov, Pavel Axelrod, Vera Zaslutj, Lenin, Martov och Alexander Potresov) eller tre (Plechanov, Lenin och Martov). Det ledde till en splittring sedan Lenins förslag om en redaktion på tre personer segrat i omröstningen och Martov vägrat godkänna beslutet. Men bakom splittringen låg frågan om partidisciplinen. Martov och hans anhängare motsatte sig vad de uppfattade som Lenins auktoritära ledarskap. 1903 splittrades RSDAP nu i två organisationer som 1912 definitivt utvecklats till två rivaliserande partier. De båda grupperna kom också att ha olika uppfattning i praktiska avseenden: bolsjevikerna var starkt centralistiskt och mensjevikerna något lösare organiserade. Bolsjevikerna präglades av sin centralism och sin partidisciplin.

Flera ledande socialister riktade våldsamt kritik mot Lenin utifrån sin tolkning av *Vad bör göras?* och andra skrifter som hans broschyr *Socialdemokratins två taktiker i den demokratiska revolutionen* deras personliga kännedom om Lenin och vad de såg av hur han ledde bolsjevikerna. David B Rjazanov, Luxemburg, Trotskij och Maxim Gorkij riktade samtliga svidande kritik mot Lenins synsätt. Rjazanov, långvarig organisatör av arbetarna, socialistisk aktivist och marxistisk intellektuell, var medlem av *Borba*, en rysk socialistisk grupp som inte fått vara med på RSDAP:s kongress. I den intellektuella biografien om honom heter det:

Rjazanov ansåg att *Borba* ställts utanför kongressen inte av de skäl som anförts, utan för att gruppen kring *Iskra* inte velat utsättas för andra uppfattningar. Han beklagade att både Lenin och Martov var för en partiorganisation där ledningen inte var vald av och ansvarig inför medlemmarna. Utan den demokratiska principen, utan undanröjande av all personkult, ansåg han att man i bästa fall fick en sekt, inte något parti. De närmaste åren anslöt sig Rjazanov varken till bolsjevikerna eller mensjevikerna, utan förblev obunden medlem av RSDAP, med förhoppningen om återförening en dag.

Han blev senare bolsjevik även om han var kritisk till mycket av bolsjevikernas politik som maktövertagandet, upplösningen av konstituerande församlingen och oviljan att bilda en regering där alla socialistiska partier var representerade.

Luxemburg, skrev i sin artikel från 1904 ”Den ryska socialdemokratins organisationsfrågor”:

Lenins tes är att partiets centralkommitté måste få privilegiet att utnämna alla lokala partikommittéer. Den ska ha rätt att förordna verkställande organ i alla lokalavdelningar, från Genève till Liège, från Tomsk till Irkutsk. Den ska också ha rätt att påtvinga alla dessa sina egna färdiga regler och stadgar. Den ska ha rätt att döma i sådana frågor som upplösning och bildande av lokala organisationer utan att någon kan överklaga besluten. På detta sätt skulle centralkommittén efter eget behag kunna bestämma sammansättningen av både partiets centrala organ och

partikongressen. Centralkommittén skulle bli den enda tänkande delen i partiet. Alla andra grupperingar skulle bli dess lydiga lemmar.

Avslutningsvis skrev hon:

Lenins auktoritära ultracentralism är full av de dödas ben. Den är inte någon positiv eller skapande idé. *Lenin försöker inte att göra partiets verksamhet mera fruktbarande. Istället är hans mål att själv kunna kontrollera partiet. Han vill krympa rörelsen, inte utveckla den. Han vill slå rörelsen i bojor, inte ena den.* (RL:s kursivering.)

Till och med när bolsjevikerna lett revolutionen och tagit makten – något som hon gav sitt fulla stöd till – fortsatte Luxemburg att kritisera det auktoritära hos Lenin och bolsjevikerna. I sin skrift från 1918, [Den ryska revolutionen](#), skrev hon:

Lenin och Trotskij har i stället för de ur allmänna folkval framgångna representantkorporationerna framställt sovjeterna som den enda representationen för de arbetande massorna. Men med det politiska livets undertryckande i hela landet måste också livet i sovjeterna allt mera förlamas. Utan allmänna val, ohämmad press- och församlingsfrihet, fri meningskamp, utdör livet i varje offentlig institution, blir ett skenliv där byråkratin ensam förblir det aktiva elementet. Det offentliga livet somnar så småningom in, några dussin partiledare av outtömlig energi och gränslös idealism dirigerar och regerar, bland dem styr i realiteten ett dussin framstående hjärnor och en elit av arbetarklassen uppåddas då och då till församlingar för att applådera ledarnas tal, enhälligt anta förelagda resolutioner, i grund och botten alltså en klickhushållning – visserligen en diktatur men inte en proletariats diktatur utan diktaturen av en handfull politiker, d.v.s. diktatur i borgerlig mening, i jakobinväldets mening. (Sovjetkongressens ajournering från tre till sex månader!) Ja, än mer: sådana tillstånd måste föra med sig en förvildning av det offentliga livet: attentat, arkebusering av gisslan o.s.v.

Hon skrev också:

Frihet endast för regeringens anhängare, endast för ett partis medlemmar – de må vara aldrig så talrika – är ingen frihet. Frihet är alltid den annorlunda tänkandes frihet

Trotskij hyste liknande betänkligheter. I sin broschyr från 1904 [Våra politiska uppgifter](#) gav han denna syn på Lenins åsikter:

Dessa metoder [leder] i partiets interna politik till att partiorganisationen (den politiska partimaskinen) först ersätter partiet som helhet, därefter ersätter centralkommittén organisationen, slutligen ersätter en enda ”diktator” centralkommittén.

Sedan Trotskij i augusti 1917 anslutit sig till bolsjevikerna tog han avstånd från den artikeln och den trycktes sällan om igen. När Lenin dött 1924, följt av maktkampen bland bolsjevikerna och stalinismens uppkomst, blev Trotskij – betraktad som sent ansluten till den sanna kyrkan – en glödande leninist. Mer katolsk än påven, skulle man kunna säga. Och även om Trotskij själv i ljuset av senare händelser ångrade sina uttalanden förefaller hans tidiga uppfattning oerhört förutseende.

Gorkij, som tidigare varit bolsjevik, skrev mer bitskt:

Lenin, Trotskij och deras anhang är redan förgiftade av makten, vilket framgår av deras skamliga inställning till yttrandefrihet, personlig frihet och den samling rättigheter som demokratin kämpat för [...] Lenin och hans efterföljare anser sig ha rätt att begå alla slags brott [...] Lenin är inte någon allsmäktig magiker, utan en cynisk och fingerfärdig person som varken bryr sig om proletariats heder eller dess tillvaro ... (Citerat i Serge, *From Lenin to Stalin*)

Bolsjevismen styrde tillvaron för den bredare rörelsen och samhället. Lenin och bolsjevikerna förväntade sig att partimedlemmarna skulle försöka ta kontrollen över varje organisation de arbetade i: fackföreningar, bondeorganisationer, sociala rörelser, osv. I en samling texter *Lenin och fackföreningarna* krävde Lenin, före och efter revolutionen, att partiet skulle ta över varje

arbetarorganisation och varje fackförening på varje arbetsplats. Ingen arbetargrupp eller fackförening fick utöva någon självständighet. Partiet – dvs centralkommittén – skulle anvisa fackföreningen och dess medlemmar om deras uppgifter. På 1920- och 1930-talet tog partiet kontrollen över studentorganisationer, kvinnoorganisationer och sport- och fritidsföreningar. Inte ens en schackklubb fick vara självständig. Ingen organisation fick vara självständig eftersom den kunde gå emot partiet. Allt det vi kallar ”civilsamhälle” sopades bort.

Från allra första början fanns också motstånd mot *självständigt tänkande*, även när det inte tog sig uttryck i någon organiserad opposition. 1922 gjorde Lenins regering razzior mot cirka 220 intellektuella och satte dem ombord på de omtalade ”filosofernas fartyg” och utvisade dem från Ryssland till lämpliga hamnar som Stettin i Tyskland, Riga i Lettland och Istanbul i Turkiet. Det rörde sig om teologer, filosofer, nationalekonomer, journalister, poeter, m m, och även om de flesta av dem säkert var konservativa, och en del uttalat reaktionära, var huvuddelen heller inte några politiska aktivister. Vad de hade gemensamt var att de inte ville skriva under på bolsjevikpartiets åsikter; de tänkte och skrev självständigt och det var det som var problemet. På litteraturens och kulturens område införde Lenin, och hans efterföljare antog och skärpte det till en dogm, uppfattningen om *partinost*, eller partitrohet. Det innebar att intellektuella och konstnärer skulle följa partiets linje i sitt arbete. På litteraturens område utvecklades detta senare till begreppet ”socialistisk realism”, som angav reglerna för kommunistisk estetik: positiva hjältar och revolutionär optimism.

Lenins partiuppfattning var auktoritär från första början, och i egenskap av den som dominerade partiledningen blev han också den yttersta auktoriteten. Den tendensen skulle bara förstärkas av de utmaningar i form av förändrade objektiva förhållanden som partiet ställdes inför.

Objektiva villkor: Enväldet

Ett av de objektiva villkor ryska socialister hade att leva med var enväldet. Tsaren härskade. Duman (parlamentet) bildades 1906 bara för att lindra situationen efter den misslyckade revolutionen 1905. Men också nu var det tsaren som ansvarade för utrikespolitik och armé, utsåg ministrarna och hade befogenhet att upplösa duman, vilket också skedde 1906 och 1907. Tsaren hade också vetorätt mot lagar och kunde utfärda dekret.

Medan de grundläggande lagar som antogs efter revolutionen 1905 etablerade duman och, teoretiskt, beviljade medborgerliga rättigheter som mötes- och yttrandefrihet, kunde användningen av dem leda till arrestering. Tsaren härskade genom sin kontroll över armé, polis och *ochranan*, det hemliga polisväsende som bestod av tjugtals av säkerhetsbyråer och tusentals agenter i Ryssland och städer i Europa som Paris. *Ochranan*, som bildats för att sätta stopp för regeringsfientlig terrorism och kväsa anarkister och socialister, spionerade på, arresterade, fängslade och mördade dem. Ökänt var att revolutionärer dömdes till inre exil i Sibirien. Varken demokrati eller medborgerliga rättigheter existerade i Tsarryssland.

Tsarismens envælde var motiveringen till Lenins stränga centralism och disciplin. Den ansågs nödvändig för att hindra partiet från att gå under. Tsarismens repression gjorde det omöjligt för alla vänsterpartier att ha kongresser eller offentliga möten, förutom under tider av revolutionärt uppsving som 1905 och 1917. När det därmed inte gick att hålla kongresser eller representativa möten fanns utrymme för centralism, men inte någon *demokratisk* centralism. Det var partiledningen som drev igenom beslut och handlingslinje. Även om det var helt sant att det, på grund av tsarismen, fanns ett behov av sekretess och underjordiskt agerande ledde de förhållandena i sin tur till att bolsjevikerna i praktiken blev mer auktoritära. Det underjordiska partiet tog sig uttryck i en kvasi-militär organisering där man lydde order uppifrån och från utlandet, där Lenin levde i exil i Schweiz.

En folklig resning till följd av kriget ledde till att tsaren störtades i februari 1917 och att det bildades en borgerligt demokratisk provisorisk regering under ledning av den försiktige Alexander Kerenskij. Demokratiska möjligheter uppstod men partiet hade mer än ett decennium av auktoritärt sätt att fungera vilket gjorde förändringar svåra. Och man stod inför ytterligare en viktig objektiv fråga.

Ytterligare ett objektivt villkor: bönderna

Det mest inbitna och problematiska objektiva villkoret var den ryska demografin: den enorma bondeklassen. Till grund för Marx' tänkande var, för det första, uppfattningen att socialismen skulle uppstå i ett kapitalistiskt samhälle där industriproduktionen möjliggjort ett överflöd på varor och tjänster. För det andra ansåg han att en stor arbetarklass, organiserad och disciplinerad genom fabrikslivet och som tillvaron i städerna gjort mer utbildad och sofistikerad, skulle besitta kunskaper och kraft för att demokratiskt och kollektivt organisera produktion och samhällsliv till gagn för hela samhället. Arbetarnas fackföreningar och socialistpartier skulle ge dem möjlighet att störta kapitalismen och demokratiskt organisera ekonomi och politik: dvs upprätta socialism. I slutet av 1800-talet och början av 1900-talet sågs Tyskland i allmänhet som det land där en socialistisk revolution var mest sannolik genom den höga industriella utvecklingsnivån, stora arbetarklassen, starka fackföreningar och ett starkt socialistparti. Varken Marx och Engels eller Lenin, Luxemburg och Trotskij ansåg att bönderna kunde leda någon revolution eller att någon socialistisk revolution var möjlig i ett samhälle dominerat av bönder. De betraktade bönderna som en konservativ samhällsklass och som skulle fungera som bromskloss på varje revolutionär förändring.

Lenin och alla andra ryska socialister var väl medvetna om att arbetarklassen i deras land bara utgjorde en liten bråkdel av samhället. Som mest tillhörde 10 procent av befolkningen arbetarklassen, dvs lönearbetare; 85 procent var bönder och resterande 5 procent var kapitalister, stora som små, och jordägare. Fast bönderna frigjorts från feodalismen på 1860-talet ingick de flesta bönderna i Ryssland ännu i det kollektiva *obsjtjina* eller *mir*, bondegemenskapen. Tilläggas bör att efter första världskriget, inbördeskriget, raden av hungerkatastrofer och utländsk invasion (av Tyskland, Österrike-Ungern, Storbritannien, Frankrike, USA, Japan, Italien, Kanada m fl) hade sysselsättningsnivån inom industrin minskat ytterligare, liksom arbetarklassens storlek.

Alla insåg att arbetarklassen skulle få det mycket svårt att leda någon revolution och att det, om den gjorde det, då inte gick att räkna med någon demokratisk revolution eftersom den stora majoriteten bestod av bönder och deras krav stämde inte nödvändigtvis överens med arbetarnas. Bönderna var oerhört fattiga, till stor del icke läs- och skrivkunniga, världsfrånvända, religiösa och vidskepliga, och utspridda över en enorm yta i hundratusentals byar, med ytterst primitivt system av landsvägar och ett järnvägsnät utan den täthet som krävdes för att svara mot landets behov. Hur kunde Lenin när han talade om att hans socialistparti skulle leda revolutionen komma runt denna grundläggande objektiva situation med en bondemajoritet?

Lenin försökte bemästra frågan med att redan 1905 tala om att de arbetande massornas resning skulle leda till en "arbetar- och bonderevolution", inte till någon socialistisk. Lenin ansåg att arbetarna och bönderna skulle ingå en tillfällig allians för att störta tsarregimen och upprätta en republik. Kravet på en republik stod i centrum i RSDAP:s program nästan ända fram till Oktoberrevolutionen 1917. Lenins formel om en "arbetar- och bonderevolution" hade inte löst problemet, bara skjutit upp det tills revolutionen hade segrat då den oansenliga ryska arbetarklassen i sin kamp för socialismen teoretiskt skulle ställas mot bönderna och bourgeoisien i republikens parlament och i samhället i stort.

Aprilteserna – bolsjevikerna tar makten

Den 3 april 1917 återvände Lenin till Ryssland. Följande dag lade han fram sin nya syn på den ryska revolutionen. Först inför bolsjevikerna, sedan för bolsjeviker och mensjeviker, och därefter för allmänheten. Även om Lenins teser inte innehöll de orden gick de att sammanfatta i bolsjevikernas revolutionära paroller i det läget: ”All makt åt sovjeterna!” och ”Fred, jord och bröd!” Parollerna talade till önskemålen om fred, till böndernas krav på jord och till arbetarnas behov av mat. Samtidigt talade Lenins klingande krav ”All makt till sovjeterna” till de arbetare och bönder som kände sig svikna av den provisoriska regeringen och kommit att se sovjeterna som en tänkbar alternativ regering. Lenin talade inte om socialism, utan i stället, som han uttryckte det, om samhällelig organisering av produktion och distribution.

I juli ledde spontana protester, med stöd av bolsjevikerna, mot den provisoriska regeringens oförmåga att få ett slut på kriget, dela ut jord till bönderna och mätta de hungriga, till utbredd repression från regeringens sida. Som svar på protesterna under Julidagarna hade högern bestämt sig för att det var dags att krossa vänstern. Några månader senare, i september 1917, inledde general Lavr Kornilov, överbefälhavare för den ryska armén, en kupp för att störta den provisoriska regeringen som leddes av Kerenskij och krossa sovjeterna. Bolsjevikerna tog initiativ till en enad front för att slå tillbaka Kornilovs kupp, en allians där mensjeviker, socialistrevolutionärer (SR) och andra ingick. På en vecka hade Kornilov slagits tillbaka men nu uppstod en period av dubbelmakt – mellan provisoriska regeringen och sovjeterna – och frågan var nu, vem av dem skulle styra?

Även om både bolsjeviker och mensjeviker ville störta den provisoriska regeringen och upprätta en ny regim var de flesta villiga att vänta med beslut i frågan till den andra Allryska sovjetkongressen, som snart skulle sammanträda. Lenin fruktade emellertid att de politiska vindarna skulle ändras och insisterade på att bolsjevikerna omedelbart inriktade skulle störta den provisoriska regeringen. Från sitt gömställe i Finland skrev Lenin till centralkommittén: ”Bolsjevikerna, som har majoritet i arbetar- och soldatsovjeterna i bägge huvudstäder [Petrograd och Moskva] kan och måste ta statsmakten i egna händer ... Folkmajoriteten står på vår sida.” Han krävde att centralkommittén fattade beslut om att ta makten. Den 23 oktober röstade bolsjevikernas centralkommitté med 10 mot 2 för att organisera en kupp och störta den provisoriska regeringen. Två ledande bolsjeviker, Georgij Zinovjev och Lev Kamenev, motsatte sig planen och offentliggjorde till och med detta, även om planeringen av kuppen fortsatte. Även Rjazanov motsatte sig aktionen, som han betecknade som ”en statskupp”.

Bolsjevikerna bildade en Militärrevolutionär kommitté för organisering av kuppen, intog Vinterpalatset och andra viktiga byggnader i Petrograd, som var huvudstad i Ryska imperiet och för provisoriska regeringen. I Petrograd var bolsjevikernas maktövertagande så gott som oblodigt, i Moskva blev dödsoffren betydligt fler. Den 25 oktober ställde Lenin och bolsjevikerna den andra Allryska sovjetkongressen inför *fait accompli* och makten överfördes från den avvecklade provisoriska regeringen till sovjeterna, som blev den nya regeringen i Ryssland. Bolsjevikernas kupp utlöste den enorma ryska revolutionen 1917 då bönder lade beslag på jord och arbetarna på fabrikerna.

Upplösningen av konstituerande församlingen

I november och december 1917 röstade folk i hela Ryssland i val anordnade av provisoriska regeringen för att utse den konstituerande församlingen. I mars hade provisoriska regeringen gett kvinnor rösträtt och rätt att kandidera. Därmed var det verkligen allmän rösträtt som gällde. Kring 47 miljoner röstade, bland dem många kvinnor. I valet fick socialistrevolutionärerna, SR, som ju traditionellt var böndernas parti och baserat på bondeorganisationer, kring 40 procent, framför allt på landsbygden. Bolsjevikerna fick kring 24 procent, främst i städerna. Mensjeviker fick 2-3 procent och kadeterna, det liberala pro-kapitalistiska partiet, kring 5 procent. Andra mindre partier tog resten.

Konstituerande församlingen, som dominerades av höger-SR, stod för kontinuiteten i den borgerliga Februarirevolutionen. Man var emot att överlämna makten till sovjeterna. Lenin och hans bolsjevikiska rödgardister, tillsammans med vänster-SR-are och anarkistiska bundsförvanter, upplöste församlingen den 19 januari 1918 och övergav därmed partiets historiska krav på upprättandet av en republik. Mellan kuppen den 24-25 oktober och upplösningen av konstituerande församlingen den 19 januari genomförde bolsjevikerna nästa steg i revolutionen och tog makten. Rjazanov var åter emot upplösningen av konstituerande församlingen.

Leninisterna anser att detta var ett lysande strategiskt beslut efterkom makten överlämnades i arbetarklassens händer; dvs i händerna på sovjeterna. Sovjeterna, säger de, var lika med republiken, en arbetarrepublik och en högre form av demokrati. Även om sovjeterna hade bolsjevikisk majoritet fick de ingen möjlighet att rösta om den kupp som lagt makten i deras händer. Konstituerande församlingen, vald i ett nationellt val som resulterat i en majoritet för SR, krossades. Hade konstituerande församlingen samlats några dagar senare hade Lenins parti inte haft majoriteten eller någon möjlighet att bilda regering. Leninisterna hävdar att konstituerande församlingen inte hade klarat av att försvara revolutionen och att kontrarevolutionen skulle ha segrat. Under alla omständigheter förefaller det uppenbart att Lenin ville se till att hans bolsjevik tog makten och kontrollen över regeringen oavsett vad som hände.

Bolsjevikpartiet förändrades av de enorma händelserna mellan april och oktober, både beträffande rekryteringen och för att en del vänster-mensjevik, vänster-SR-are, Trotskijs *Mezrajontsij* (Inter-distriktsgruppen) och andra inom vänstern anslutit sig. Till att börja med innebar det ökad politisk mångfald bland bolsjevikerna men Lenin och hans närmaste krets hade ändå greppet. Partiets anseende, organisatoriska sammanhållning och arbetarbas innebar att andra grupper bara införlivades i bolsjevikerna, inte att partiet blev mer demokratiskt.

Sovjetregeringen

Den 25 oktober 1917 upprättade bolsjevikerna det första ledande organet i sovjeterna, det som kallades Folkkommisariernas råd, som först bestod enbart av bolsjevik. Lenin vägrade förhandla om en ny regering med mensjevik och höger-SR eftersom de vägrade att godta principen om att sovjeterna stod över varje form av parlamentarisk regering. Lenin insåg emellertid att regeringen behövde stöd av bönderna. Därför bildade bolsjevikerna i december 1917 en koalitionsregering med vänster-SR. Dessa hade medverkat till att stärka sovjeterna på landsbygden och organiserat utdelningen av de stora jordegendomarna till bönderna, vilket bidragit till en stabilisering i landet.

Koalitionen överlevde inte längre än till mars 1918 då bolsjevikerna och vänster-SR drabbade samman i frågan om avtalet i Brest-Litovsk. Lenin var starkt för förhandlingar om ett separat avtal med Centralmakterna (Tyskland, Österrike-Ungern och Ottomanska riket). I *Från Lenin till Stalin* skriver Victor Serge:¹

Wilhelm II satte punkt för kontroversen genom att ge order om en framryckning varefter Lenin i centralkommittén genomdrev beslutet att underteckna ett mindre fördelaktigt fredsavtal, som offrade revolutionen i Finland och Ukraina.

Avtalet innebar enorma eftergifter territoriellt och befolkningsmässigt, men Ryssland slapp ut ur kriget. Vänster-SR ansåg att avtalet inneburit för många eftergifter och att det skulle sätta stopp för spridningen av den internationella socialistiska revolutionen. Vänster-SR, och Trotskij, ansåg att Ryssland kort och gott skulle sluta kriga utan att underteckna något avtal. Vänster-SR var sådana motståndare till avtalet att de mördade en tysk diplomat i ett försök att sabotera det och inledde sedan ett uppror mot sovjetregeringen. Revolten misslyckades och vänster-SR, som gett sig in i våldsamt motstånd mot sovjetstaten, uteslöts ur ledningen för

¹ Finns på MIA [From Lenin to Stalin](#) (i PDF-format)

sovjeterna av Lenin och bolsjevikerna. Bolsjevikerna var därmed enda partiet i regeringen. Sovjetryssland hade blivit en enpartistat och så skulle det förbli under återstoden av dess historia.

För att hantera det demografiska problemet med den enorma bondemassan satsade Lenin och bolsjevikerna på arbetarklassen. 1917 blev sovjeterna av arbetare, soldater och bönder landets regering men bolsjevikerna verkade energiskt för att stärka arbetarna. I de indirekta valen på flera nivåer till sovjeterna fanns en delegat per 1 000 arbetare eller sovjeter men bara en delegat per 5 000 bönder. Konstitutionen 1918 införde ett system där städernas väljare vägde tyngre än landsbygdens (1 delegat per 25 000 väljare i städerna mot 1 per 125 000 på landsbygden). Lokala delegater röstade på regionala ledare för sovjeterna som i sin tur röstade till Högsta Sovjet, den lagstiftande församlingen på nationell nivå, och därmed ökade arbetarnas fördel ytterligare. Även om detta kanske skapade valmässig dominans för arbetarklassen kan det inte på något vis anses som fullvärdigt demokratiskt. Det var Lenins bolsjeviker som kontrollerade den regering som också skapade det valsysteem som rådde.

Samma år, 1918, inkallade Lenin och bolsjevikerna Kommunistiska internationalens första kongress, en ny international som ersättning för den Socialistinternational som gått under i vanära i augusti 1914 då de största partierna där, i Tyskland och Frankrike, stött sina respektive regeringar vid första världskrigets utbrott och därmed brutit mot sina egna resolutioner mot kriget. Kriget och sedan ryska revolutionen 1917 splittrade de socialistiska partierna i världen genom att nya kommunistpartier bildades och nu var samlade i den nya internationalen med Lenins bolsjevism som förebild.

Enmansstyre på fabrikerna

I november 1917 började sovjetregeringen nationalisera industrin, till att börja med under arbetarkontroll. I mitten av 1918 var nationaliseringen fullbordad både inom industri och transporter. I sin artikel från april 1918, [Sovjetmaktens närmaste uppgifter](#), argumenterade Lenin för att låta enskilda direktörer eller specialister på fabrikerna få kontrollen, arbetarna borde ge dem "obetingat stöd". Han ansåg detta nödvändigt under den epok som han kallade för "statskapitalism".

En del fabriker hade styrelser bestående av direktörer, specialister och fackliga representanter eller andra arbetare. I september 1919 föreslog Lenin att styrelsernas storlek skulle minskas och att "enmansstyre" (*edinonatjalije*) skulle införas. I januari 1920 argumenterade han för att "individuellt styre" var bästa sättet att trygga effektiviteten. På tionde partikongressen 1921 krävde Arbetaroppositionen att styrelserna skulle väljas och en producenternas kongress för att upprätta demokratisk kontroll över ekonomin. Lenin avfärdade kraftfullt den hållningen och hävdade att partiet och staten borde kontrollera industrin via fabriksdirektörerna och deras förmän på arbetsplatserna. Lenin och hans bolsjeviker segrade i debatten. Därmed gällde den centralistiska kontrollen uppifrån som rätt inom politiken nu också inom industrin.

Tjekan och den Röda Terrorn

Den 30 augusti 1918 sköts Lenin av medlemmen av SR Fanny Kaplan i ett mordförsök varvid han blev allvarligt sårad. Kort efteråt bildade det nyligen bildade Folkkommisariernas råd det Allryska extraordinära utskottet, eller tjekan, den hemliga polisorganisationen för kamp mot "klassfiender" och "kontrarevolutionärer". Även om andra partier ingick i tjekan var det bolsjevikerna – som i mars 1918 antagit namnet Ryska kommunistpartiet – som kontrollerade Folkkommisariernas råd som i sin tur kontrollerade tjekan med tusentals agenter och så småningom också 200 000 soldater. Tjekan kunde arrestera folk, frånta dem rättigheter och egendom och verkställa avrättningar utan rättegång. Hotet om politisk revolt, upplopp och resningar runt om i Ryssland gjorde att chefen för tjekan, Felix Dzerzjinskij, den 5 september

1918 inledde den Röda terrorn med massarresteringar och massavrättningar av högeranhängare, anarkister och andra politiska fiender. Under sin korta existens tog tjekan död på tiotusentals. 1922 omvandlades den till GPU, därefter OGPU för att i mitten av 1930-talet få namnet NKVD, som fortsatte med mycket av samma politik och, framför allt under Stalin, många fler offer.

Victor Serge, en f d anarkist som blivit bolsjevik, skrev i boken [En revolutionärs minnen](#). *Memoirs of a Revolutionary*:

Jag anser att bildandet av tjekan var ett av bolsjevikledarnas allvarligaste och mest oförlåtliga misstag 1918 då konspirationer, blockader och interventioner utifrån fick dem att tappa huvudet. Allt tyder på att öppet fungerande revolutionära domstolar med rätt för den anklagade att försvara sig skulle ha varit lika effektiva och med långt färre övergrepp och moraliskt förfall. Var det nödvändigt att återgå till Inkquisitionen?

Krigskommunismen

Inbördeskriget, som pågick mellan juni 1918 och mars 1921, var främst en konflikt mellan Sovjetregeringens Röda armé och den kontrarevolutionära Vita armén som bestod av högerofficerare ur den gamla tsaristiska kejsarliga armén under general Alexander Koltjak. Även andra krafter var emellertid också indragna i inbördeskriget som den anarkistiska armén under Nestor Machno (*Machnovsjjina*) och de Gröna arméerna knutna till SR. Det fanns också lokala styrkor som Islams armé i Kaukasus. Fjorton utländska makter ingrep också mot de röda. Överallt utnyttjade folk från det forna imperiet inbördeskriget till att försöka skapa egna självständiga stater. Sammanlagt dog 7-12 miljoner till följd av kriget eller av svält och sjukdomar.

Under denna komplicerade konflikt som hotade att kväva revolutionen införde Lenin och bolsjevikerna i juni 1918 Krigskommunismens ekonomiska och politiska regim och började rekvirera livsmedel från bönderna för att kunna förse städernas arbetarklass och Röda armén med mat. Regeringen nationaliserade all industri, förbjöd privat företagsamhet och tog kontroll över utrikeshandeln. Regeringen tog inte bara kontrollen över järnvägar, man skapade en närmast militär förvaltning av dem. Strejker förbjöds överallt och de som inte redan tillhörde arbetarklassen tvingades till arbetsplikt. Nu kontrollerade den kommunistiska enpartistaten hela ekonomin.

Kriget mot kyrkan

1921 startade Lenins bolsjevikparti krig mot ortodoxa kyrkan, en mäktig och inflytelserik organisation i tsarismens Ryssland. Det fanns tiotusentals präster, nunnor och munkar i Ryssland, en religiös kast med stora rikedomar, lojal mot tsaren och knuten till den jordägande adeln. Kriget mot kyrkan skedde på två nivåer: mot kyrklig egendom och mot den ortodoxa religionen. Bolsjevikregeringen krävde in allt kyrkligt guld, silver och juveler på grund av den förfärliga hungersnöd som rådde. Kyrkan försökte kompromissa genom att erbjuda sig att betala motsvarande värde, men regeringen vägrade. Konfiskeringarna vid lokala kapell ledde till våldsamma sammandrabbningar mellan regeringens representanter och ortodoxt kristna.

Den kommunistiska staten beslagtogs kyrklig mark, byggnader och rikedomar. Lenin, som regeringschef, skrev:

Ju fler representanter för det reaktionära prästerskapet och den reaktionära bourgeoisien som vi lyckas skjuta [avrätta] vid detta tillfälle, desto bättre, eftersom denna ”publik” just nu måste få sig en läxa så att de inte vågar ha några tänka på något som helst motstånd på flera decennier.²

² [[Letter from Lenin to Molotov for Politburo members](#), 19 mars 1922. En annan översättning av brevet finns i Richard Pipes (ed), *The Unknown Lenin*, s. 152-155. Brevet finns inte i Lenins *Collected Works*.]

Kommunisterna dödade 8 000 präster för att bryta deras ideologiska, ekonomiska och politiska makt. Efter Lenins död fortsatte Förbundet Militanta Ateister att ägna sig åt att utrota ortodox kristenhet, judendom och islam och stängde tusentals kyrkor, synagogor och moskéer. Artikel 124 i Sovjetkonstitutionen 1936 garanterade visserligen teoretiskt religionsfrihet, men i praktiken såg det annorlunda ut. Förföljelsen av religion fortsatte under Stalin och Chrusjtjov och pågick under 1960-talet och även längre fram.

Rysk efterblivenhet

Som tidigare nämnts stod marxistiska revolutionärer i Ryssland inför problemet med landets lilla arbetarklass och enorma bondemassa. Bolsjevikerna, som hade kontrollen över sovjeterna, hade gett arbetarklassen oproportionerlig representation i sovjeterna i ett försök att korrigera obalansen. Ändå räckte det inte för att lösa problemet med ett land med liten industri och en liten andel arbetare. Hur skulle man kunna ta itu med den frågan? Lenin ansåg att obalansen kunde rättas till genom en framgångsrik arbetarrevolution i Tyskland, ett land med hög industriell utveckling, stor arbetarklass, starka fackföreningar och ett mäktigt socialistparti. Ett kommunistiskt Tyskland skulle komma till undsättning för ett kommunistiskt Ryssland. Han var övertygad om att en socialistisk revolution i Tyskland var avgörande för att rädda den ryska revolutionen, eller som han uttryckte det i mars 1918: ”Utan någon tysk revolution är vi dömda.”

Arbetarnas internationalism hade förstås varit en viktig angelägenhet för socialister alltsedan Marx i *Kommunistiska manifestet* skrivit ”Proletärer i alla länder förena er!” Och 1918 gick det förvisso att föreställa sig en kedjereaktion av socialistiska revolutioner i Europa. Men Lenins argument att endast en segerrik socialistisk revolution i Tyskland kunde göra den ryska revolutionen till en framgång innebar ett nytt frågetecken beträffande möjligheterna till en socialistisk revolution i deras land. Hur skulle ett sådant tyskt-ryskt förhållande uppstå och se ut?

I mars 1919 ansåg Lenin och bolsjevikerna att den gamla Socialistinternationalen, där huvuddelen av medlemspartierna stött den egna nationen under första världskriget, förrätt den socialistiska rörelsen. Därför bildade man en ny Kommunistisk international. Denna, baserad på bolsjevikernas organisatoriska och politiska principer, var tänkt att sprida den socialistiska revolutionen världen över. I Europa skulle arbetet fokusera på Tyskland. Men även om det blev en revolution i Tyskland hur skulle de ryska och tyska revolutionerna kunna förenas? För mellan Sovjetryssland och Tyskland låg ju Ukraina, Litauen och Polen.

Lenins svar var att föra den ryska revolutionen till Polen och sedan till Tyskland. Redan 1919 stred ryska trupper mot den polska armén i Vilnius i Litauen, som Polen lagt beslag på när tsarväldet föll samman. Lenin ansåg att en rysk invasion av Polen skulle utlösa en revolution där och att det i sin tur skulle bli ”en bro” över till Tyskland för den internationella socialistiska revolutionen. Därför förordade han krig mot Polen i tron att Röda armén skulle hälsas välkommen av polackerna.

Polackerna, som kuvats av Tyskland, Österrike-Ungern och Ryssland, hade varit utplånad från den europeiska kartan mellan 1795 och 1918. Det fanns en enorm polsk nationalism och en folklig rörelse och det fångades upp av Józef Pilsudski. Även om Pilsudski fortfarande ledde det polska socialistpartiet hade han 1918 blivit statschef i Polen och överbefälhavare och inriktad på att skapa en stark polsk stat. Han hade egna expansionistiska mål och ledde en attack mot Kyiv och Ukraina, som då fortfarande var en del av Ryssland. Sovjetryssland förklarade då krig mot Polen i mars 1918 med stöd av den nya Kommunistiska internationalen.

Lenin hade tänkt sig att Röda armén och Polens arbetare och bönder skulle förenas sida vid sida i kampen mot den polska bourgeoisien och jordägarna. I sitt ”Tal till soldaterna i Röda armén som ger sig av till den polska fronten” [5 maj 1920] sade Lenin: ”Visa med er inställning mot polackerna att ni är soldater från en arbetar- och bonderepublik, att ni inte kommer som angripare utan som befriare.”³ Men polackerna uppfattade Röda armén just som angripare och bekämpade den. Men Lenin var besatt av viljan att sprida revolutionen och hans omdöme svek honom. Han kunde inte ha misstagit sig mer.

Efter slaget vid Warszawa 1920 där polackerna hemförde en avgörande seger mot Sovjetryssland följde ett eldupphör i oktober 1920 och förhandlingar som ledde till avtalet i Riga i mars 1921. Sovjetryssland hade fått göra betydande territoriella eftergifter i form av vad som nu är Belarus eller Ukraina. I *Från Lenin till Stalin* skrev Victor Serge: ”De polska arbetarna och bönderna hade inte som väntat rest sig och detta visar än en gång att revolutionen inte kan genomföras i ett annat land med vapenmakt.” Sovjetryssland hade inte bara besegrats, drömmen om en socialistisk region i Ryssland-Polen-Tyskland fick dessutom överges för tillfället.

Kronstadtrevolten

Ryska revolutionen och inbördeskriget ledde till svåra umbäranden för det ryska folket. På en del håll började arbetare och bönder att göra uppror. I Tambov knappt 50 mil sydost om Moskva reste sig bönderna mot tvångsrekvisitionerna av spannmål. Rebellerna i Tambov bildade en gerillaarmé på 80 000 man och stred mot Tjekan och Röda armén. Det var den största resningen men Tjekan rapporterade om 118 liknande revolter vid samma tid. Hur skulle det gå att få kontroll över utvecklingen?

Det lilla bolsjevikpartiet som 1917 bara haft 23 000 medlemmar hade 1918 växt till 100 000, men det rörde sig bara om 0,1 procent i ett iland med 100 miljoner invånare. Som vi sett använde sig bolsjevikerna av den Röda terrorn och krigskommunismen – dvs stränga restriktioner, maktspråk och våld – för att hindra Ryssland från att upplösas och glida ur händerna på dem. Bolsjevikerna kände stor oro och fruktade en kontrarevolution när som helst. När arbetare, soldater och sjömän i staden Kronstadt på Kotlinön, knappt fem mil från Petrograd, revolterade spred bolsjevikerna ryktet, ”De Vita har intagit Kronstadt”. Det man ville framställa det som var att Vita kontrarevolutionärer med stöd av utländska makter var på väg att attackera den ryska huvudstaden. Vad det i själva verket handlade om var en revolt av just de soldater, sjömän och arbetare som dittills varit revolutionens ögonsten. Nu hade de emellertid enligt bolsjevikerna blivit förrädare. Varför hade de plötsligt rest sig? Vad var det de krävde?⁴

Den 23 februari 1921, strax innan Kronstadtrevolten, utbröt strejker på fabrikerna i Petrograd. Arbetarna krävde bättre tillgång till mat och återinförande av lokala marknader men ville också ha yttrandefrihet. Bolsjevikerna svarade med att införa krigslagar och arresterade strejkledarna. Den 26 februari skickade ett stormöte en grupp matrosar från Kronstadt till Petrograd för att se vad som pågick. De återvände två dagar senare. Efter att ha tagit del av rapporter från sina representanter om händelserna i den gamla huvudstaden gjorde de en lista på egna krav.

1. Omedelbart nyval till sovjeterna. De nuvarande sovjeterna uttrycker inte längre arbetarnas och böndernas önskingar. Nyvalen ska ske under valhemlighet och föregås av en fri valkampanj.

³ Lenin, ”Speech To Men Of The Red Army Leaving For The Polish Front”, *Collected Works*, vol 31, s. 127-128

⁴ Se [Kronstadt 1921](#) av Ida Mett.

2. Yttrande- och pressfrihet för arbetare och bönder, för anarkister och för andra socialistiska partier.
3. Mötesfrihet och frihet för fackföreningar och bondeorganisationer
4. Anordnande, senast den 10 mars 1921, i Petrograd, Kronstadt och Petrograd- distriktet av en konferens med arbetare, soldater och sjömän som inte tillhör partiet.
5. Frigivning av alla politiska fångar från de socialistiska partierna och alla fängslade arbetare, bönder, soldater och sjömän från arbetar- och bondeorganisationer.
6. Val av en kommission för att granska alla handlingar för dem som hålls i fängelser eller koncentrationsläger.
7. Avskaffande av alla politiska avdelningar i armén. Inget politiskt parti ska vara gynnat för att sprida sina idéer eller få statligt stöd. I stället för politiska avdelningar ska kulturgrupper bildas med stöd av staten.
8. Omedelbart avskaffande av de milisavdelningar som etablerats mellan städer och landsbygd.
9. Lika ransoner för alla arbetare, förutom dem med farliga eller hälsovådliga arbeten.
10. Avskaffande av partiets kampavdelningar i alla militära enheter. Avskaffande av parti-vakterna på fabriker och företag. Om vakter behövs måste de väljas i enlighet med åsikterna bland arbetarna.
11. Frihet för bönderna på deras egen mark och rätt att äga boskap, förutsatt att de sköter dem själva och inte av lejd arbetskraft.
12. Vi kräver att alla militära enheter och grupper av officersutbildning ansluter sig till denna resolution.
13. Vi kräver att pressen ger erforderlig publicering av denna resolution.
14. Vi kräver införande av rörliga kontrollgrupper från arbetarnas sida.
15. Vi kräver att hantverksproduktion ska tillåtas, förutsatt att den sker utan lejd arbetskraft.

Som framgår var detta inte någon kontrarevolutionär plattform, utan snarare ett demokratiskt socialistiskt program. Kronstadtrevolten startade den 1 mars. I partitidningarna fortsatte bolsjevikerna att påstå att det som pågick i Petrograd var en kontrarevolutionär rörelse. Lenin, Trotskij och andra medlemmar av centralkommittén bestämde sig för att krossa revolten. Trotskij undertecknade en order om detta och Dzerzjinskij organiserade stormningen. Bolsjevikerna publicerade ett ultimatum med krav på villkorslös kapitulation senast den 5 mars.

I sina memoarer [[En revolutionärs minnen](#)] skriver Victor Serge:

Sanningen sipprade ut så smått, timme efter timme, tvärs igenom pressens dimridåer, denna press som bokstavligen flödade över av lögn. Och det var vår press, vår revolutions press, den första socialistiska, dvs omutliga och oegennyttiga pressen i världen! Det hade väl tidigare hänt att den i stridens hetta förfallit till demagogi och till överdrifter gentemot motståndarna. Men sånt kan vara riktigt i krig, förståeligt i varje fall. Nu ljög den systematiskt.

Serge skildrar stormningen:

Man måste få slut på det hela före islossningen. Den 17 mars företog Tuchatjevskij den slutliga stormningen över isen. Kronstadtflottisterna hade inga bra officerare och förstod inte att utnyttja sitt artilleri (det fanns faktiskt bland dem en f d officer som hette Koslovskij, men han utträttade inte mycket och utövade ingen myndighet). En del av rebellerna tog sig över till Finland. Andra

försvarade sig ihärdigt, från fort till fort och från gata till gata. De lät sig skjutas ner med ropet: ”Leve världsrevolutionen!” Det fanns de som dog med ropet ”Leve Kommunistiska internationalen” på läpparna. Hundratals fångar fördes till Petrograd och utlämnades till tjeikan, som flera månader senare fortfarande höll på att skjuta dem, några i sänder, meningslöst, brottsligt. Dessa besegrade tillhörde revolutionen med kropp och själ, de hade givit uttryck åt det ryska folkets lidande och hopp, NEP gav dem rätt, de var dessutom krigsfångar i ett inbördeskrig, och sedan länge hade regeringen utlovat amnesti åt sina motståndare om de anslöt sig. Dzerzjinskij ledde detta långdragna blodbad eller lät det ske.

Kronstadt var konsekvensen av spärreffekten – en rad tidigare beslut om partiorganisationen, upplösningen av konstituerande församlingen, krigskommunismen, Tjeikan och Röda Terrorn samt kriget mot Polen – som gjorde det som skedde i mars 1921 mer eller mindre oundvikligt. I Kronstadt dödades tusentals soldater och matrosar på bägge sidor i tron att de försvarade revolutionen – fast det var bara ena sidan, de upproriska, som gjorde det.

Förbudet mot fraktioner

Medan Dzerzjinskij övervakade krossandet av Kronstadt samlades det ryska kommunistpartiets (bolsjevikerna) till sin tionde kongress i Moskva. Man var nu tvungen att vidta åtgärder för att hantera den politiska krisen – med morot och piska, skulle man kunna säga. Lenin lade fram till Nya Ekonomiska Politiken (NEP) för att avsluta perioden med krigskommunism. NEP gjorde slut på tvångsrekquisitionerna, tillät bönderna att sälja sina skördar som sedan beskattades. Statens kontroll över hela ekonomin upphörde och småföretag och detaljhandel tilläts. Detta var blandekonomi och marknad jämsides med statliga industrier och handel. Det var moroten.

Samtidigt lade Lenin fram en resolution, ”Om partienheten”, som förbjöd fraktioner i partiet. Det var piskan. Internt i partiet motiverade han det genom att hänvisa till Kronstadtupproret, som han påstod hade letts av borgerliga kontrarevolutionärer maskerade som radikala vänsterkommunister. Mest betydelsefulla av de fraktioner som förbjöds var Arbetaroppositionen och Demokratiska centralisera, som krävt arbetarmakt i industri och samhälle och demokrati i vad som utvecklats till en byråkratisk stat-parti. Men alla fraktioner skulle upplösas eller bli uteslutna. Därmed var det slut på demokratin inom det styrande partiet. Demokratin i sovjeter och fackföreningar vittrade bort. Nu hade bolsjevikerna total kontroll över kommunistpartiet, som i sin tur kontrollerade regeringen, den nya blandekonomin och samhället.

Lenin ger Stalin utrymme att styra enpartistaten

Lenin godkände att Stalin 1922 utsågs till generalsekreterare i kommunistpartiet, en ställning som gav honom kontroll över partiadministrationen. En ställning som också gavs Stalin makt att bestämma över godkännandet av nya medlemmar samt utse vilka poster i partiet de medlemmarna skulle få. Han utsåg sina anhängare på viktiga poster och med deras hjälp byggde han upp ett nätverk av förtrogna som slutligen skulle förse honom med den verkliga kontrollen över partiet efter Lenins död 1924.

Lenin var väl medveten om den fara Stalin utgjorde och den 25 december 1922 skrev han: ”Efter att ha blivit generalsekreterare har kamrat Stalin i sin hand koncentrerat en gränslös makt, och jag är inte säker på att han alltid kommer att kunna bruka denna makt tillräckligt varsamt.”⁵ Den 4 januari 1923 tillfogade han:⁶

Stalin är alltför grov, och denna brist, som är fullt tolerabel i vår mitt och i relationerna mellan oss kommunister, kan inte tolereras hos en generalsekreterare. Därför föreslår jag kamraterna att

⁵ Se Lenins [Brev till kongressen m m](#) s. 3 ff

⁶ Se även Boris Souvarine, [Stalin. En kritisk studie över bolsjevismen](#), kap. 8 ”Arvtagaren”, s 103 ff

överväga ett sätt att förflytta Stalin från denna post och till den utse en annan person, som är överlägsen kamrat Stalin bara i ett avseende, nämligen att han är tolerantare, lojalare, hövligare och mer uppmärksam mot kamraterna, mindre nyckfull osv.

I *Från Lenin till Stalin* skriver Victor Serge att ”kort före sin bortgång föreslog Lenin Trotskij – som var motståndare till det byråkratiska systemet – ett gemensamt agerande för att demokratisera partiet”. Så kan det ha varit. Men då var det för sent. Lenins hjärnblödningar gjorde honom alltmer oförmögen och ett år senare, den 21 januari 1924, avled han.

En maktkamp uppstod nu mellan Zinovjev, Kamenev, Trotskij och Stalin. Det var emellertid Stalin som kunde alla knep och satt på alla bra kort, i synnerhet korten över partimedlemmar. 1929 hade Stalin mobiliserat sina anhängare och avlägsnat alla hot rivalerna kunde utgöra. Han innehade fortfarande titeln som generalsekreterare men blev också ledare för partiet och staten, diktator över Sovjetunionen. Snart hade Stalin den verkliga kontrollen över Kommunistiska internationalen och kommunistpartierna runt om i världen. Lenin hade varit ansvarig för att överlämna partiet till Stalin, även om han så småningom haft en del invändningar.

Var det leninismen som utmynnade i stalinism?

Givetvis har Serge rätt när han i *Från Lenin till Stalin* skriver:

Ingen var ute efter att kämpa för en totalitär stat; människor kämpade och dog för en ny form av frihet. Bolsjevismen segrade genom att inför massorna och omvärlden förkunna en demokrati av fria arbetare vars make ingen tidigare sett. Den första Sovjetkonstitution Sverdlov presenterade garanterade de arbetande alla möjliga rättigheter. Till exempel hade ingen tänkt sig att pressfriheten skulle avskaffas dagen efter det segerrika upproret.

Ändå utmynnade revolutionen i totalitarism.

Serge avvisade uppfattningen att leninismen ledde till stalinism och skrev:

Det sägs ofta att ”fröet till stalinismen fanns hos bolsjevismen från allra första början”. Ja, jag har inget att invända. Förutom att bolsjevismen också innehöll många andra frön, en mängd andra frön, och de som upplevde entusiasmen under de första åren av den första framgångsrika socialistiska revolutionen torde inte glömma fete. Att bedöma en levande person utifrån det dödas frö som obduktionen hittar i kroppen – och som han kan ha burit med sig sedan födelsen – är det verkligen rimligt?

Jag anser inte att det besvarar frågan. Vid en obduktion är väl inte frågan hur kraftfull patienten var i sin ungdom utan snarare vad som tog död på honom? Ja, Sovjetryssland var utsatt, hotat av kontrarevolution, drabbades av miljoner döda under inbördeskrig och svält och invaderades av utländska makter. Men i det sammanhanget – och till och med om man går med på att Lenin och bolsjevikerna på grund av detta tvingades till vissa beslut – fattades dåliga beslut, beslut som avvecklade demokratin. Lenin, och det som blev leninismen, hade en mycket viktig roll, en avgörande roll, när den socialistiska demokratin utplånades.

Bolsjevikerna som till sist kontrollerade partiet, sovjeterna, förvaltningen av industrin och fackföreningarna, samt alla ministerier, lydde order av centralkommittén och dess hövding, Lenin. Partiet var genomsyrat av en lydnadskultur gentemot dem där uppe som till en början handlat om respekt för de ledarna men därefter på nödvändigheten av att segra och försvara revolutionen och därefter på en tvekan att kritisera, än mindre vägra lyda, av rädsla för att försvaga revolutionen och till sist, efter Tjekans bildande, på rädslan för att bestraffas för självständigt tänkande eller agerande. Än en gång spärreffekten. I den sortens parti var demokratin död och det auktoritära hade ersatt den.

Leninismens ideal och organisatoriska struktur fördes sedan till Östeuropa på sovjetiska stridsvagnar, exporterades till Kina, Vietnam och Nordkorea för att sedan också anammas av Kuba. Det kommunistiska lägret bestod av stater med klassamhällen baserade på utsugning

och förtryck och de större var imperialister. I Västeuropa blev kommunisterna gradvis som socialdemokrater, en del av det kapitalistiska systemet och förvaltare av det.

De som senare och på andra håll följde eller imiterade kommunisterna skapade alltför ofta små auktoritära partier, dogmatiska sekter eller emellanåt rent av kulter kring karismatiska ledare. Även om de kallade sig demokratiska centralister var inte många av dem verkligt demokratiska. Ledarna ledde, följarna följde. Det interna livet i dessa grupper må ha varit löjeväckande eller lett av hejklacksledare och på konstgjord väg varit upphetsande och frenetiskt. Medlemmarna av dessa grupper slet hårt med att dela ut sin litteratur, rekrytera och utföra sitt arbete i fackföreningar eller sociala rörelser, men än oftare var deras insatser bara sterila. De flesta förblev små, marginella och, ibland, världsfrånvända, som om de inte hade klart för sig var de befann sig.

Alternativen

När vi ser tillbaka på Lenins bana och bolsjevikernas historia inser vi att det några gånger funnits möjligheter till en annan utveckling. I stället för att genomföra en kupp och ta makten kunde bolsjevikerna ha låtit det parlament samlas som folket valt, ta makten som konstituerande församling och bilda en republik, eller kanske skapa en republik tillsammans med sovjeten, ett slags tvåkammerssystem. Bolsjevikerna hade 25 procent i det parlamentet och majoritet i sovjeterna tillsammans med andra vänsterpartier. De kunde ha försökt skapa den ”samhälleliga organisering” av samhället Lenin talat om. Dvs skapa en socialt demokratisk regering.

Ett annat sådant tillfälle var när under sovjeternas första dagar det existerade en flerparti-regering som bolsjevikerna kunde ha arbetat för att slå vakt om och rent av utvidga. I bägge de fallen kunde bolsjevikerna, som behövde stöd av Tyskland, ha vänt sig till Weimar-republiken i en strävan att få stöd för social demokrati i Ryssland. I samband med Kronstadt-upproret kunde bolsjevikregeringen ha förhandlat med de upproriska och gått med på deras krav på mer demokrati i utbyte mot fortsatt försvar av Ryssland mot potentiella utländska angripare.

På sådana argument replikerar leninisterna hela tiden: ”Men då skulle kontrarevolutionen ha störtat bolsjevikernas bräckliga socialistiska regering.” Kanske, men nu är faktum också att Stalin och hans kommunistparti gjorde slut på det spirande socialistiska styret och på 1930-talet ersatt det med en ny härskande klass – en byråkratisk kollektivistisk härskande klass som förtryckte och exploaterade arbetarna och härskade över en stat med imperie-ambitioner.

Av allt detta framgår att det är dags att ta farväl av Lenin och leninismen. Man behöver inte Lenin för att vara socialist eller revolutionär. Man behöver inte Lenin för att skapa en socialistisk organisation. Det som behövs är socialistiska principer, demokratisk diskussion och engagerade och disciplinerade medlemmar. Våra socialistiska organisationer måste vara sant och grundmurat demokratiska, även i sina relationer med arbetarrörelsen och sociala rörelser. Demokratin är en hjärtefråga för vår socialism. Luxemburg hade rätt: utan demokrati finns ingen socialism och utan socialism ingen demokrati.

Översättning; Björn Erik Rosin

Lästips

På marxistarkivet finns fler [Texter av Dan La Botz](#).

Kritiska synpunkter på olika aspekter av Lenin och bolsjevismen från socialistiskt håll har förekommit även tidigare. Exempel (i tidsordning):

Karl Kautsky: [Demokrati eller diktatur](#) (1919)

Paul Mattick: [Leninlegenden](#) (1935)

Ante Ciliga; [Även du, min Lenin!](#) (1938)

Victor Serge m fl: [Meningsutbyte om Kronstadt](#) (1938-39)

Otto Rühle: [Kampen mot fascismen börjar med kampen mot bolsjevismen](#) (1939)

Pierre Broué: [Anmärkningar om bolsjevikpartiets historia](#) (1962)